

Afrika geografik nomlarining tarixiy-etnik asoslari

Qurbaniyozov Temur Maxmudovich

ABU RAYHON BERUNIY NOMIDAGI

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI 231-guruh magistranti

70530402-Geografiya (o'rganish obyekti bo'yicha)

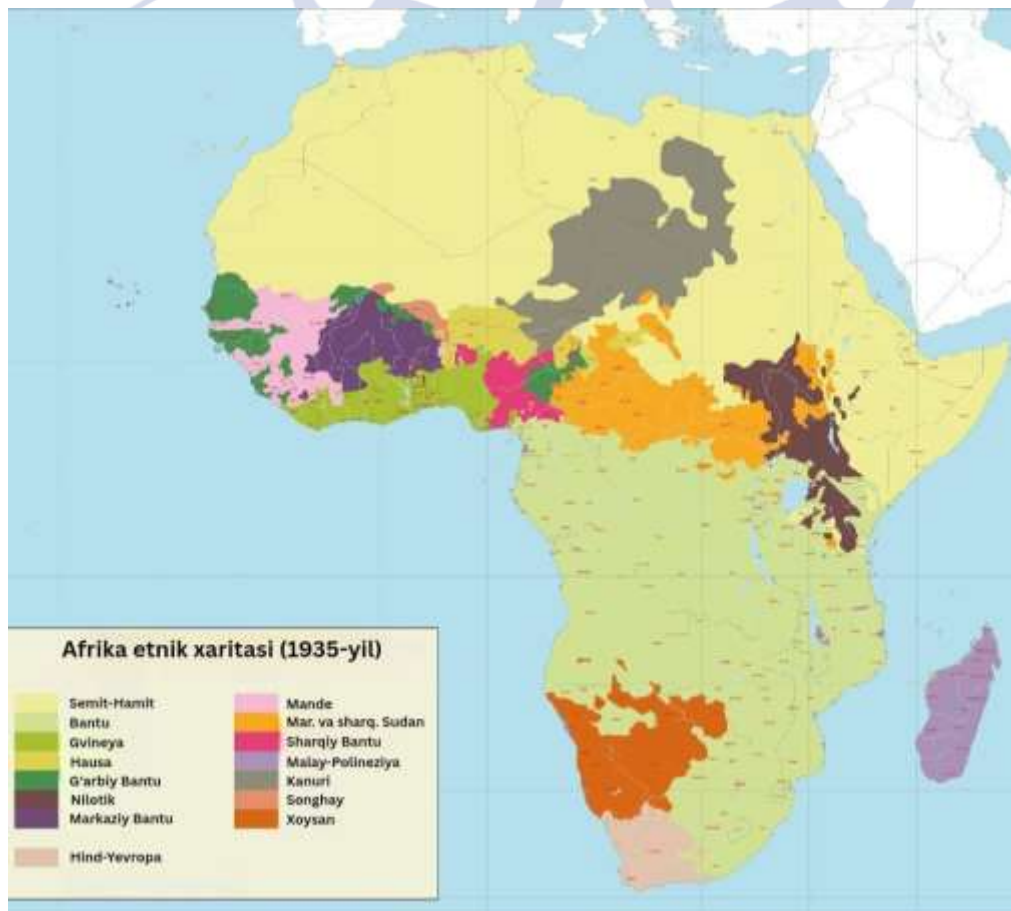
Annotatsiya: Afrika qit'asi o'zining xilma-xil tabiiy sharoitlari va boy madaniy merosi bilan dunyoda alohida o'rin tutadi. Geografik nomlar – daryolar, tog'lar, shaharlar, mamlakatlar va boshqa hududiy ob'yektlarning nomlari nafaqat joylashuvni ko'rsatuvchi belgilar, balki ularning tarixiy-etnik asoslariga chuqur singib ketgan ma'lumot manbalaridir. Ushbu maqola Afrika geografik nomlarining kelib chiqishi, ularning etnik guruhlar, tarixiy voqealar va mahalliy tillar bilan chambarchas bog'liqligini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Afrika, geografik nomlar, etnik asoslar, tarix, madaniyat, tillar, mustamlakachilik, toponimika.

Kirish: Afrika geografik nomlarini tahlil qilganda, ular nafaqat hududiy belgilash funksiyasiga, balki muhim madaniy va identitet belgisi sifatida ham xizmat qilishini ko'rish mumkin. Tarix davomida yuzaga kelgan migratsiya jarayonlari, urushlar, iqtisodiy aloqalar va savdo yo'llari orqali shakllangan nomlar bu hududdagi xalqlarning tarixiy taqdiridan dalolat beradi. Ayniqsa, qadimda mavjud bo'lgan savdo markazlari, diniy maskanlar yoki harbiy qarorgohlar nomlari bugungi kungacha saqlanib qolgan bo'lib, ular orqali mintaqaning tarixiy rivojlanish bosqichlarini kuzatish mumkin. Qit'ada yashovchi mahalliy aholining ko'pchiligi og'zaki an'ana asosida o'z tarixini uzviy saqlab kelgan. Shu bois, ko'plab geografik nomlar og'zaki rivoyatlar, afsonalar yoki ajdodlardan eshitilgan voqealarga asoslangan bo'lib, ular etnografik jihatdan katta ahamiyatga ega. Bu holat, ayniqsa, sahro va tog'li hududlardagi etnik guruhlar nom berishda asosiy omil bo'lganligini anglatadi. Masalan, ba'zi daryo yoki ko'l nomlari o'sha yerda yashovchi aholining e'tiqodi, qo'rquvi yoki tabiat bilan munosabatini ifoda etgan. Shuningdek, ayrim joy nomlari o'z vaqtida mahalliy xalqlar tomonidan berilgan bo'lsa-da, mustamlakachilar tomonidan noto'g'ri talaffuz etilib yoki o'zgartirilib rasmiylashtirilgan. Bu esa etnik va lingvistik izlarning buzilishiga sabab bo'lgan. Ba'zida esa mustamlakachilar joylarga o'zlarining siyosiy arboblari, monarxlari yoki diniy shaxslarining ismlarini bergan. Keyinchalik mustaqillikka erishgan ko'plab

Afrika davlatlari bunday nomlarni o'zgartirib, tarixiy adolatni tiklashga harakat qilishgan. Tarixiy-etnik asoslar, shuningdek, ko'p hollarda geografik nomlar orqali ijtimoiy ierarxiyalar va klan tizimlarini ham ochib beradi. Masalan, ayrim hududlarda joy nomi avlodlar yoki urug' nomlari bilan bog'liq bo'lib, bu esa o'sha hududda qaysi etnik guruh ustunlik qilganini yoki qaysi urug' hukmron bo'lganini ko'rsatadi. Bunday nomlar bugungi kungacha saqlanib qolgan bo'lib, ularni o'rganish orqali qit'a xalqlarining ijtimoiy tuzilishi va tarixiy jarayonlarini aniqlash mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, ayrim geografik nomlar diniy e'tiqod va marosimlar bilan ham bog'liq. Bu nomlar orasida hayvonot yoki o'simlik dunyosiga oid belgilar, ruhiy tushunchalar, afsonaviy qahramonlar yoki qadimiy ibodat joylari nomlari uchraydi. Shu sababli ham, geografik nomlarni o'rganish faqatgina geografik emas, balki antropologik, lingvistik va tarixiy jihatdan ham muhimdir.

1-rasm. Afrikaning etnik xaritasi (1935-yil)¹

¹ Xarita maqola muallifi tomonidan yaratildi

Asosiy qism: Afrika qit'asi geografik nomlari ko'plab tarixiy jarayonlarning, etnik guruhlarining va turli madaniyatlarning aksidir. Bu nomlarning shakllanishi jarayoni uzoq va qiyin tarixiy davrlarga borib taqaladi, chunki ularning har biri o'zida qadimiy sivilizatsiyalarning izlarini, etnik guruhlar o'rtasidagi aloqalar, mintaqaviy siyosat va diniy e'tiqodlarni aks ettiradi. Geografik nomlarning etimologiyasi va ularning shakllanishi ko'p holatlarda xalqning yashash tarzi, madaniyati, til va e'tiqodlariga bog'liq bo'ladi.

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, Afrika geografik nomlari o'tmishdagi yirik sivilizatsiyalar, masalan, qadimgi Misr, Nubiya va Axomiya davlatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bu nomlar ko'pincha diniy e'tiqodlar, hukmdorlarning ismlari va shaharlarning siyosiy ahamiyatiga asoslanib shakllangan. Misr, Nubiya va Axomiya nomlari qadimgi madaniyatlarning yirik markazlari bo'lib, bu hududlardagi nomlar ko'pincha o'sha davrning siyosiy va diniy tuzumlarini ifodalaydi. Misol uchun, Memfis va Fevum kabi shaharlar diniy markaz sifatida nomlangan, chunki ular xalqning diniy hayotida muhim o'rin tutgan.

Afrikaning har bir hududi o'zining etnik guruhlarini va madaniyati bilan alohida xususiyatlarga ega. Zulu, Xhosa, Yoruba, Hausa, Berber, Somali kabi etnik guruhlar o'z hududlaridagi joylarni o'z tillarida nomlashgan. Bu nomlar ko'pincha odamlarning yashash tarziga, tabiat sharoitlariga yoki ularning ma'naviy dunyosiga asoslangan. Zanzibar nomi, masalan, Fors tilidan olingan bo'lib, "qora odamlar yurti" degan ma'noni anglatadi. Bu nom xalqning o'ziga xos tarixiy xotirasini va mintaqadagi savdo faoliyatining ahamiyatini aks ettiradi. Bundan tashqari, Afrika geografik nomlari ko'pincha ko'p millatli jamiyatlarning madaniy va siyosiy tarixini aks ettiradi. Afrikada ko'p hollarda bir xil geografik obyekt turli etnik guruhlar tomonidan turlicha nomlanadi. Masalan, Niger daryosi fulbe, hausa va songhay tillarida turli nomlar bilan ataladi. Bu hududdagi nomlar o'zining ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstlariga mos ravishda shakllangan va har bir etnik guruh o'ziga xos tarzda ma'no beradi. Bu holatda, geografik nomlar xalqning urf-odatlarini va tarixiy xotirasini aks ettirib, o'sha hududning ijtimoiy tuzilishini va madaniyatini anglatar ekan.

Muhokama: Afrika geografik nomlari o'zida uzoq tarixiy jarayonlar, etnik guruhlarining migratsiyasi, tillarning shakllanishi va tashqi kuchlarning ta'sirini mujassam etgan bo'lib, bu nomlarning shakllanishida mahalliy xalqlarning urf-odatlarini, til boyliklari va tarixiy yodgorliklar asosiy o'rin egallaydi. Materik hududlarida qadimdan yashab kelgan etnoslar o'z yashash joylariga o'z ona tillarida nom bergan

bo'lishsa-da, bu nomlar vaqt o'tishi bilan tashqi bosqinchilar, savdogarlar yoki mustamlakachilar tomonidan o'zgartirilgan yoki yangicha talaffuz qilingan.

Ko'pgina geografik atamalar afrikalik xalqlarning tili, madaniyati hamda diniy qarashlariga asoslanib shakllangan, chunki joy nomlari ko'pincha tabiiy manzaralar, muqaddas joylar yoki afsonaviy shaxslar nomiga bog'langan bo'lgan. Mahalliy tillarning o'ziga xosligi natijasida ayrim nomlar faqat shu mintaqadagi xalqlar tomonidan tushunilgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan bu nomlar kengayib, boshqa xalqlar orasida ham qabul qilinib ketgan. Shu bilan birga, tarix davomida arab, portugal, fransuz va ingliz kabi mustamlakachi xalqlarning Afrika hududlariga kirib kelishi natijasida ko'plab joy nomlari o'zgartirilgan yoki ularning tilda yangicha ifodalangan, bu holat esa nomlarning asl ma'nosini yo'qotib yuborishiga sabab bo'lgan.

Xulosa va takliflar: Yuqorida keltirilgan maqolada Afrika geografik nomlarining tarixiy-etnik asoslari atroflicha yoritildi. Ko'rinib turibdiki, bu nomlar shunchaki joylashuvni ko'rsatuvchi belgilar emas, balki qit'aning boy tarixi, etnik xilma-xilligi va madaniy boyliklarini o'zida aks ettiruvchi tirik arxivlardir. Ular mahalliy tillar, qabilalar tarixi, tabiat bilan uyg'unlik va hatto migratsiya jarayonlari haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Kolonial davrning ta'siri va mustaqillikdan keyingi tiklanish harakatlari ham geografik nomlarning shakllanishida muhim rol o'ynagan.

Takliflar

Toponimik tadqiqotlarni kuchaytirish: Afrika geografik nomlarining har birini chuqur ilmiy asosda o'rganish, ularning kelib chiqishi, etimologiyasi va tarixiy kontekstini aniqlash bo'yicha keng ko'lamlı tadqiqotlar olib borish muhim. Bu tadqiqotlar lingvistlar, tarixchilar, antropologlar va geograflar hamkorligida amalga oshirilishi lozim.

- Raqamli ma'lumotlar bazasini yaratish: Afrika qit'asidagi barcha geografik nomlarni o'z ichiga olgan raqamli, interaktiv ma'lumotlar bazasini yaratish taklif etiladi. Bu baza har bir nomning tarixiy-etnik asoslari, ma'nosi, talaffuzi va joylashuvi haqida ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Bu, ayniqsa, ilmiy tadqiqotchilar, talabalar va keng jamoatchilik uchun qimmatli manba bo'ladi.

- Ta'lim dasturlariga kiritish: Afrikaning geografik nomlari va ularning tarixiy-etnik asoslari haqidagi bilimlarni ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga kiritish lozim. Bu yosh avlodning o'z madaniy merosini tushunishiga va qadrlashiga yordam beradi. Maktab o'quvchilari va talabalar uchun maxsus darsliklar va materiallar ishlab chiqish mumkin.

•Madaniy merosni asrash va targʻib qilish: Mahalliy aholi oʻrtasida geografik nomlarning tarixiy ahamiyati haqida xabardorlikni oshirishga qaratilgan kampaniyalar oʻtkazish. Bu, shuningdek, eskirib borayotgan yoki unut boʻlib ketayotgan nomlarni saqlab qolishga yordam beradi. Muzeylar va madaniy markazlarda ushbu mavzuga bagʻishlangan koʻrgazmalar tashkil etish mumkin.

•Xalqaro hamkorlikni kengaytirish: Afrika mamlakatlari va xalqaro tashkilotlar oʻrtasida geografik nomlarni tadqiq qilish, asrash va targʻib qilish boʻyicha hamkorlikni kuchaytirish. Bu tajriba almashish, qoʻshma loyihalarni amalga oshirish va moliyaviy yordamni jalb qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Clark, J. Desmond. The Prehistory of Africa. – Thames and Hudson, 1970.
2. Ortiqova S. "Geografik nomlarning oʻzgarishi va siyosiy omillar." – Monografiya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
3. Room, Adrian. Placenames of the World: Origins and Meanings of the Names for Over 5000 Natural Features, Countries, Capitals, Territories, Cities and Historic Sites. – McFarland, 2006.
4. Saʼdullayev A. "Geografik atamalar va ularning izohi." – Samarqand: Zarafshon, 2020.
5. Taylor, Isaac. Names and Their Histories: A Handbook of Historical Geography and Topographical Nomenclature. – London: Rivingtons, 1898.

**Research Science and
Innovation House**

